

Lykkens hjul og tekstens ustadighed

Folkebogen om Appolonius og dens danske transmissionshistorie 1594-1853

Af Anna Katharina Richter-Dömling

»En deylig og skøn Historie/ om Kong Appolonio/ I huilcken Lyckens Hiul/ Oc Verdens wstadighed beskriffuis«, sådan lyder titlen på den danske folkebog om kong Appolonius, som vinder en kongedatter og gifter sig, siden mister sin familie og efter mange eventyr og sørejser i Middelhavet finder familien igen og endelig bliver lykkelig. Kærligheds- og eventyrromanen *Appolonius* fra senantikken blev en af middelalderens og renæssancens mest populære folkebøger; den blev oversat til de fleste europæiske sprog og spredtes over syd-, midt- og østeuropa. I slutningen af 1500-tallet kom den også til Danmark, hvor den stadig blev trykt frem til slutningen af 1800-tallet. Hvad sker der med en litterær tekst som *Appolonius* som overleveres i løbet af flere århundreder, på flere sprog og i forskellige kulturelle kontekster? Hvilke forandringer gennemgår teksten, både fortællingen og de såkaldte paratekster: titel, dedikationer, fortale, appendiks? Denne artikel beskæftiger sig med de tekstuelle forandringer i *Appolonius*-folkebogens overleveringsproces i Danmark fra 1594 til 1853.¹

Transmissionsbegrebet og folkebogen

Motivhistorisk følger historien om kong Appolonius sig ind i det antikke og middelalderlige *fortuna*-motivs lange litterære tradition. Ud fra tekstualitetsforskning er det en meget interessant historie om tekstens ustadighed – en transmissionshistorie. Med begrebet »transmission« betegnes her en teksts overleveringsproces over en lang tidsperiode og de forskellige tekstuelle forandringer, som forekommer i løbet af denne proces.² Transmissionsbegrebet omfatter dermed flere vigtige fænomener: varians, serialitet, medie- og genreskift – udgangspunktet er den litterære teksts tekstuelle ustabilitet (Joachim Bumke taler om tekstens »Unfestigkeit«).³ Bumke henviser til Jean Rychner, Joachim Heinze, Paul

Zumthor og i særdeleshed til Bernard Cerquiglini, når han plæderer for et andet tekstbegreb for den middelalderlige litteratur, især litteraturen på folkesprogene. Dette tekstbegreb udgår fra »mouvance« (Zumthor) og »variance« (Cerquiglini) som hovedprincipper for den middelalderlige tekst; begge dele betragtes som positive kvaliteter, udtryk for tekstens rigdom: »Wir müssen mit unfesten, beweglichen Texten rechnen, die sich verändern können, ohne daß die Veränderungen als Störungen zu begreifen wären (...) Der ›Text‹ ist von Anfang an eine veränderliche Größe«. ⁴ Selv om de tekniske og materielle vilkår for bogproduktion og bogdistribution forandredes radikalt med bogtrykkets opfindelse, kan fænomenet ustabilitet (»Unfestigkeit«) både anvendes om førmoderne og moderne tekster: forskellige udgaver, oplag, specialudgivelser eller oversættelser af en tekst præsenterer dens mediale og indholdsmæssige transformationer og dermed dens mangfoldige, plurale eksistensformer. Joseph Grigely, en af de angloamerikanske »new textual scholars«, taler om »textuality« hhv. »textual transformations and textual difference«. ⁵ Tekster er ifølge Grigely aldrig unikke, de eksisterer kun i pluralitet, som »multiple texts«.

Tekstuel ustabilitet og »pluralitet« gør sig i høj grad gældende for en litterær genre som folkebogen, der for det meste har en relativ lang overleveringshistorie. Transmissionsteorien kan derfor kaste nyt lys over folkebøgenes status i litteraturhistorien, fordi deres heterogene litterære og sproglig-kulturelle baggrund ikke er tegn på mangel og inkonsistens (som hævdedet af den ældre litteraturforskning), men tværtimod er af grundlæggende betydning for tekstens varians.

»Folkebog« er som bekendt en nøjagtig oversættelse af det tyske »Volksbuch«, et begreb som videnskabshistorisk går tilbage til den tyske romantiks reception af senmiddelalderens og renæssancens prosalitteratur, i særdeleshed til Joseph Görres' værk *Die deutschen Volksbücher* (1807), som har præget folkebøgenes receptionshistorie i det 19. og langt ind i det 20. århundrede og impliceret en bestemt opfattelse af teksternes tilkomst og overlevering (tekster 'af folket' 'for folket'). Den yngre germanistiske forskning derimod har de sidste ca. 15 år næsten udelukkende foretrukket begrebet »(frühneuhochdeutscher) Prosaroman« (eller »früher deutscher Roman« og »schöne Historie«) i stedet for »Volksbuch«. ⁶ Den danske tradition kender det ældre »morskabslæsning« fra Rasmus Nyerup og Knud Lyhne Rahbek – et begreb som sigter til teksternes funktion – eller i dag »små historier« (Henrik Horstbøll). ⁷ Men begrebet »folkebog« er stadig det mest brugte og betegner desuden

et bestemt tekstkorpus – kanoniseret i 1900-tallets store udgave, *Danske Folkebøger (DF)*.

Et godt begreb, i hvert fald inden for den tysksprogede forskning, er »Historienbuch« (Jürg Glauser), som betegner fortællinger, »historier« i prosa (delvis også i versform) fra det 16., 17. og 18. århundrede med primært underholdende indhold.⁸ Fordelen her er, at det netop i sin åbne definition formår at dække teksternes heterogenitet og flerhed af genreformer, litteraturhistorisk baggrund, transmissionsproces og indhold. Et fælles kendetegn er ifølge Glauser historierne funktion: »Wichtigste Funktion all dieser Texte war es, mit erzählten, gelesenen, vorgelesenen Geschichten – ‘historier’ – zu belehren, indoktrinieren, erziehen, aber auch zu befreien, amüsieren, unterhalten«.⁹ Desuden er »historie« ofte den samtidige betegnelse, som forekommer i folkebøgernes titelformuleringer.¹⁰ Begrebet svarer også til teksternes poetologiske definition, som i 1500- og 1600-tallet tilsyneladende endnu ikke definerer præcise genregrænser mellem forskellige prosaformer. Mange historiers transmission viser netop overskridelser af faste grænser og blandinger af genreformer. Men også selve *historia*-begrebet og relationen til historiskrivningen i den antikke og middelalderlige genrepoetik er af betydning i denne sammenhæng: i folkebogshistorierne implicitte sandheds- og legitimitetskrav spejler sig diskussionen om fortællingens og fiktionens legitimitet. Det er noget som viser sig som en vigtig narrativ strategi for den førmoderne fiktionsprosa; teksterne må påberåbe sig autoritet.¹¹ Den geografiske baggrund (hovedsagelig Frankrig, Italien og de tysksprogede områder) og genreform er mangfoldig og heterogen: antikke romaner, middelalderlige høviske versromaner og deres omskrivninger i prosa i 1300- og 1400-tallet,¹² kortprosa fra senmiddelalderen, samlinger med skæmtefortællinger, renæssancenoveller, apokryfe eller legendariske tekster og endog tekster på grænsen til den mere fortællende fiktionslitteratur, nemlig prognostika, drømme- og gådebøger. Noget lignende gør sig gældende for transmissionen: en del historier omarbejdes tidligt fra vers til prosa, de fleste bliver oversat til flere sprog, de kan blive forkortet eller blive del af større kompilationsværker, de overleveres i mange hundrede år eller kun i en kortere periode. Folkebøger eller Historienbücher er et fælleseuropæisk fænomen,¹³ som i særdeleshed skylder bogtrykkerkunsten sin popularitet og udbredelse siden 1500-tallet, men som har sine rødder i (sen-)middelalderens kommunikationsformer, fortælletraditioner og skriftkultur. Desuden fremtræder folkebøgernes specifikke materialitet som et vigtigt, genrekonstituerende kriterium: i

almindelighed blev folkebøgerne trykt i oktavformat på billigt papir og i et forholdsvis enkelt udstyr uden større udsmykning eller illustrationer.¹⁴ Diskussionen om folkebøgenes læsepublikum er kompleks og hænger sammen med bogspreddning og udbredelsen af læsefærdigheder i de forskellige regioner, men man kan gå ud fra, at de fleste læsere i 1500- og 1600-tallet var adelsfolk og byernes borgere.¹⁵

Folkebøger udviser altså dynamik, varians og heterogenitet. Dynamik gør sig gældende i mangfoldige, fælleseuropæiske transmissionsprocesser, som strækker sig over flere århundreder og hvor sproglige og kulturelle grænser overskrides – man kan fx analysere hvordan kulturelle og religiøse kontekster indgår i en folkebogs transmissionshistorie fra Italien via Tyskland til Danmark mellem 1300- og 1600-tallet, og hvordan nye kontekster kan virke tilbage på teksten. Varians gør sig gældende for teksterne både som fortælling og som formel enhed af tekst og paratekster. I løbet af transmissionsprocessen gennemgår teksten forskellige transformationer: mediale forandringer (fra håndskrift til tryk, illustrationer, udstyr), indholdsmæssige, sproglige og formelle forandringer (bearbejdelser, forkortelser, nye versioner, oversættelser) samt forandringer i genreformer. Hele tekstmaterialet er kendetegnet ved heterogenitet med hensyn til geografisk og litteraturhistorisk oprindelse, genreform og indhold.

Netop på grund af sin ustabilitet og diskontinuitet er folkebogsteksten et mangfoldigt diskursivt fletværk.¹⁶ Med udgangspunkt i diskursanalyse og New Historicism kan den beskrives som et narrativt felt for diskursive strategier, som krydser hinanden i forskellige historiske situationer, og som knytter tekster sammen med andre tekster, både litterære og ikke-litterære.

Den danske *Appoloni*us-transmission

Som et eksempel på en folkebogs transmissionshistorie viser *Appoloni*us-historiens danske overlevering, hvilke mediale og formelle forvandlinger en forholdsvis »stabil« historie gennemgår, og hvordan den placerer sig i skiftende intertekstuelle kontekster, diskurser og receptionsletter. Det sidste sker frem for alt ved hjælp af varierende paratekster. På den måde kan teksten blive dynamisk, og den kan åbne sig for forskellige diskursive horisonter, dvs. den kan få varierende funktioner og betydninger i skiftende diskurser.

Appolonius er en af de første trykte danske folkebøger i slutningen af 1500-tallet¹⁷ og har en lang og indviklet transmissionshistorie.¹⁸ Den er overleveret i de ældste bevarede håndskrifter fra det 9. århundrede som latinsk *Historia Apollonii Regis Tyri* over førsteudgaven Utrecht 1474/75 frem til en ny bearbejdet latinsk udgave fra 1595.¹⁹ I løbet af middelalderen bliver den flere gange bearbejdet, integreret i to encyklopædiske tekster fra 1100-tallet og desuden overleveret som referencetekst i forskellige genrer i den europæiske middelalderlitteratur allerede fra det 6. århundrede (fx i *Carmina Burana* nr. 97, *Canterbury Tales*, Chrétien de Troyes' *Philoména*).²⁰ Som intertekstuel referencetekst får fortællingen en ny funktion: ved at blive inkorporeret i forskellige teksttyper som encyklopædier, høviske romaner, latinsk digtning osv. indgår *Appolonius*-historien i nye intertekstuelle netværker med litterære, historiske eller teologiske tekster. På den måde bliver *Appolonius*-historien gennem flere hundrede år en del af middelalderens viden(skab) og litteratur. Man kan derfor tale om en dynamisering og multiplicering af fortællingen, mens den på samme tid sikrer sig en kontinuitet i transmissionen.

Parallelt med den latinske tradition eksisterer der en transmission på folkesprogene, som begynder i det 10. århundrede med bearbejdelser af den latinske historie, adaptationer og oversættelser, både i prosa og på vers. Fra 1300-tallet bliver historien oversat til de fleste europæiske folkesprog, især i 1400- og 1500-tallet. Tekstgrundlaget for de fleste trykte prosaversioner i folkesprog – som blev til folkebøger – er versionen i *Gesta Romanorum*, hvor fortællingen i 1300-tallet blev optaget som historie nr. 153.²¹

Den ældste bevarede danske *Appolonius*-folkebog blev trykt i Rostock i 1594.²² Man kunne formode, at det er en oversættelse fra den tyske folkebog (Heinrich Steinhöwel, 1471), fordi den kronologiske og geografiske overlevering for de fleste skandinaviske folkebøger i 1500- og 1600-tallet udgår fra et (høj- eller neder)tyisk tekstforlæg. Men interessant nok ikke her: oversætteren har åbenbart anvendt håndskrifts- og trykversioner af den latinske *Historia Apollonii*, i særdeleshed *Gesta Romanorum*.²³ Ud over folkebogen findes også en dansk folkeviser om Appolonius fra 1600-tallet (*Kong Apollon af Tyre*, nr. 88 i *Danmarks gamle Folkeviser*).²⁴ Selv om det her kun er nogle motiver, som minder om folkebogens historie, er det dog interessant, at den har leveret et tekstmateriale, som føjer sig ind i andre genrer og i andre litterære og mediale traditioner.

Danske Folkebøger opregner 26 *Appolonius*-tryk (inkl. tabte udgaver) mellem 1591 og 1882,²⁵ og ved egen efterforskning har jeg fundet yder-

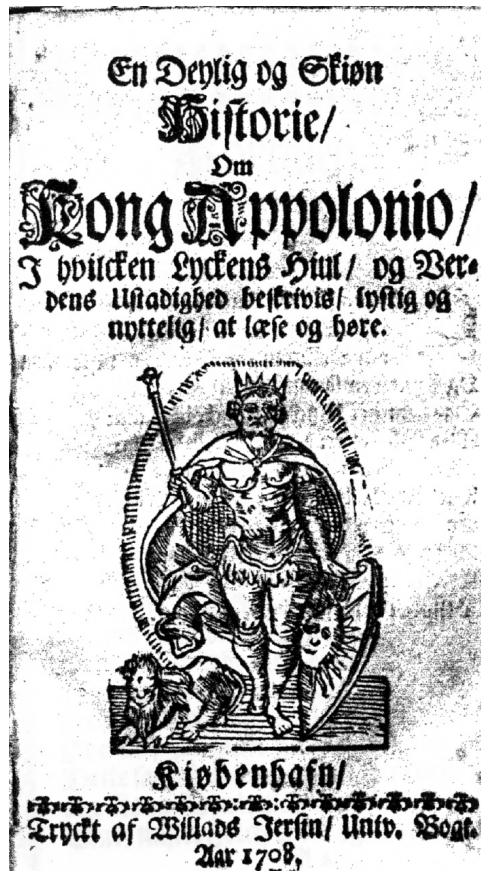
ligere to tryk fra hhv. 1771 og 1853 i Det Kgl. Bibliotek i København, samt en udgave fra 1700-tallets anden halvdel i Dansk Folkemindesamling – sidstnævnte er meget spændende med hensyn til transmission, men er måske ikke nogen ny udgave. Vi kan altså regne med 28 forskellige danske *Appolonius*-tryk (eller 29 medregnet eksemplaret i Folkemindesamlingen), hvoraf 19 hhv. 20 er bevarede.

Ser man på *Appolonius*' europæiske transmission, udviser den en bemærkelsesværdig kontinuitet,²⁶ hvilket i det store og hele også gælder for den danske overlevering, i hvert fald for de danske udgaver mellem 1594 og 1818. Kun den næstsidste udgave fra 1853, hvor allerede titlen (»En ny Historie om Apolonius og hans elskværdige Datter«) signalerer et brud med den traditionelle historie, opviser flere drastiske forandringer i historiens indhold. Indholdsmæssige forandringer forekommer altså ganske sent i den danske transmissionshistorie, men vekslende paratekster aktualiseres i forskellige receptionssammenhænge, hvorved teksten kan blive dynamisk. Det er denne blandning af stabilitet og ustabilitet, som gør den danske *Appolonius*-transmission særlig interessant.

Paratekstuelle forandringer

Titel

Den danske folkebogs titel er konstant gennem hele dens transmissionshistorie (med kun to undtagelser) »En deylig og skion Historie/ om Kong Appolonio/ I huilcken Lyckens Hiul/ Oc Verdens wstadighed beskriuffuis. Lystig oc Nyttelig/ at læse oc høre« (1594). I titlen benyttes – ud over en henvisning til folkebøgernes funktion (det tyske »nutz und kurtzweyl«, 'belæring og underholdning') – to kendte topoi fra middelalderens litteratur og ikonografi: lykkens hjul og verdens ustadighed. Titlen indbyder til en allegorisk læsning: den fiktive kong Appolonius' historie er en fortælling om den jordiske lykkes forgængelighed. Tydligere end i titler på andre *Appolonius*-oversættelser (som også bygger på *Gesta Romanorum*) forstærkes i den danske tradition den allegorisk-moralske læsning, som allerede fremgår af *Gesta Romanorum*-versionens titel »de tribulatione temporalis que in gaudium sempiternum postremo commutabitur«, hvorved *Appolonius*-historien havde fået status som middelalderlig eksempletstekst.²⁷ I den danske folkebog viser *fortuna* sig både som gennemgående narrativt princip og i selve Appolonius-figuren med sin skiftende

Appolonius fra 1708 (med den traditionelle titel).

lykke; men også som motiv i historiens »setting«, havet, som netop i 1500- og 1600-tallets ikonografi gælder som gudinden Fortunas rige.

Digt

Kombinationen af *fortuna*-tanken og en eksemplarisk-didaktisk udlægning findes også i folkebogens indledende digt og fortale. Begge paratekster er tilsyneladende et enestående dansk transmissionselement. Digtet, som findes i næsten alle bevarede danske udgaver, begynder med ordene »Lycke oc wlycke de vandre omkring/ Oc gaa hoss huer Mand vd oc ind«. Her henvises til historiens titel og til den klassiske idé om »bona« hhv. »mala fortuna«, og folkebogen fremstår tydeligt som en eksempeltekst: »Exempel findis her i denne Bog/ Besinde det ræt/ Da bliffer du

klaag«. Fortalen retter sig desuden eksplicit til ægtepar som intenderede læsere (historien byder dem »trøst og husvalse«); Appolonius, som oplever både tragiske og lykkelige øjeblikke med sin familie, bliver forbillede og identifikationsfigur.

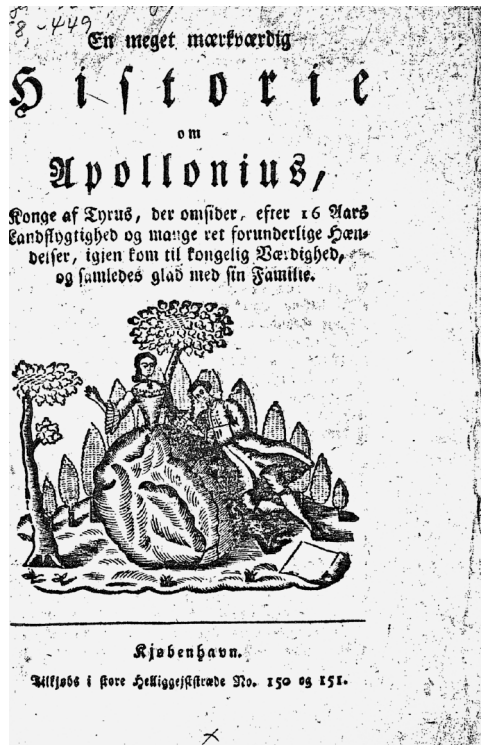
Fortale

Fortalen accentuerer fortællingens didaktiske funktion endnu tydeligere end digtet: ved at give en fortolkningsanvisning, beskrive historien som et spejl for menneskets eller læserens jordiske eksistens og ved at ende med en opfordring til tålmodighed og fortrøstning hos Gud. Fortalen anbefaler læseren den klassiske kardinaldyd *patientia* hhv. *constantia*, som også helten Appolonius praktiserer, og som – sammen med troen på *providentia Dei*, på at Gud til sidst skal vende alt ondt til godt – fungerer som et åndeligt værn: en reference til middelalderens og renæssancens *remedia*, lægemiddel mod fortunas vilkårlighed (jf. Francesco Petrarca's *De remediis utriusque fortunae* fra 1366). Ved valget af titel og den specifikke didaktiske fremhævelse af *constantia* i både digtet og fortalen skriver den danske *Appolonius*-overlevering sig ind i en central filosofisk og litterær diskurs i renæssancen og barokken.²⁸

Kun to udgaver i den danske transmission har en anden titel: et tryk fra 1797-1808 og den nævnte udgave fra 1853. Udgaven fra 1797-1808 lægger vægt på historiens anekdotiske karakter og familieidyllen i slutningen (»En meget mærkværdig Historie om Apollonius, Konge af Tyrus, der omsider, efter 16 Aars Landflygtighed og mange ret forunderlige Hændelser, igjen kom til kongelig Værdighed, og samledes glad med sin Familie«), der karakteriserer teksten som en underholdende familiehistorie. Den anden udgave fra 1853 betegnes som »En ny Historie«. Begge udgaver giver afkald på det indledende digt og fortalen, som indtil da havde styret tekstens allegoriske fortolkning og reception som en didaktisk og eksemplarisk fortælling. Også historiens teologiske dimensioner og diskurser er væk. I den danske *Appolonius*-transmission kan man derfor betragte denne forandring som tegn på en ny poetologisk orientering og et nyt publikum: omkring år 1800 kan man iagttage en forskydning fra folkebøgernes klassiske mål »belæring og underholdning« hen mod en underholdning uden belæring.

Appendiks

Appolonius har ikke appendiks i de latinske versioner, men den danske transmission har to udgaver fra 1700-tallet, som viser et interessant såkaldt »Überlieferungsverbund« (historien traderes sammen med en helt

Appolonius fra 1797-1808.

anden tekst, fx fordi den er indbundet i samme håndskrift eller bog).²⁹ Det er tematiske forbindelser som motiverer en fælles transmission, selv om det ikke fremgår, om det var med hensigt, at teksterne forenedes i en og samme udgave.

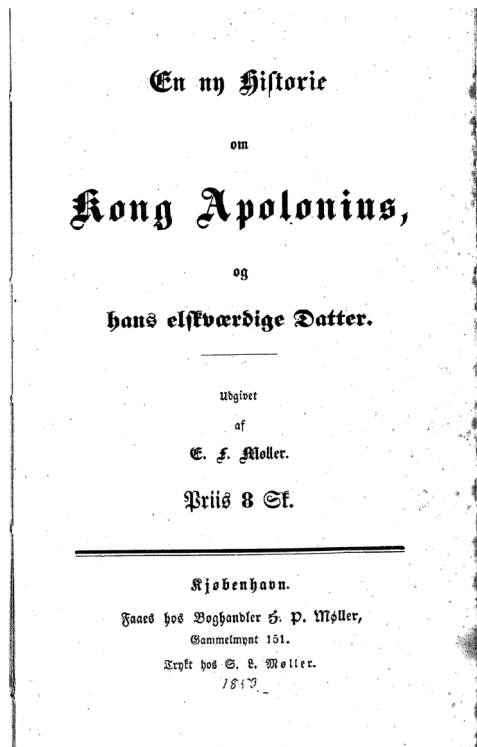
I *Appolonius*-udgaven fra 1708 findes efter selve historien et upagine- ret blad, i samme kvalitet som det foregående, med et digtfragment om en skibsulykke. Bladet viser de sidste to vers af strofe 5, de komplette strofer 6 og 7 og første halvdel af strofe 8. Digtet handler om en histo- risk begivenhed, skibet *Dansborgs* (et skib fra det Ostindiske Kompag- nie) tragiske havari i Skagerrak den 16. februar 1714. Digtet er en vise i skillingvisernes tradition, som gerne fortalte om aktuelle begivenhe- der.³⁰ Der er mange overensstemmelser mellem digtet og *Appolonius*-hi- storien, frem for alt *fortuna*-motivet, tanken om altings forgængelighed, havet som skueplads for både skibsulykken og handlingen i *Appolonius*, og endelig en didaktisk-eksemplarisk læsning, som lægger vægt på den jordiske eksistens' usikkerhed og skrøbelighed (havet betragtes her ikke

kun som fortunas rige, men også i den middelalderlige allegoriske forståelse som farens og dødens sted). Det fremgår fx af strofe 8: »Her seer vi Lyckens foranderlig Smiger / Og hvordan Menniskens Skæbne er tung / Her kand bevises det Ordsprog mand siger / Tancker og Agt kom aldrig i Pung«. ³¹ Både digtet og folkebogen viser den klassiske metaforiske tyding af menneskelivet som en sørejse, dets grundlæggende »nautische Daseinsmetaphorik«. ³² Begge tekster fortæller om Fortunas magt; hensigten er didaktisk inden for rammen af motivets *interpretatio christiana*. Dansborg-digtet viser, hvor åben folkebogsteksten er over for andre tekster, som kan gå i forbindelse med *Appolonius*-historien, når der er paralleller i tematik, metaforik og didaktiske krav. På den måde – ved hjælp af paratekster og kombinationer af folkebogsteksten med andre tekster (»Überlieferungsverbünde«) – åbnes nye intertekstuelle horisonter, og der skabes nye diskursive kontekster for folkebogen. Her gør en transmissionshistorisk og intertekstuel dynamik sig gældende, som gør den ellers ganske stabile tekst ustabil – i positiv forståelse: ustabilitet er et tegn på tekstens rigdom af intertekstuelle og diskursive (kombinations-)muligheder.

Et andet eksempel er udgaven i Dansk Folkemindesamling, hvor en del af *Appolonius* findes i samme bog som et tryk af Hans Christensen Sthens *Lyckens Hiul, En kaart Vnderuisning om Lyckens wstadighed oc Verdensløb*. ³³ Selv om det var tilfældigt at *Appolonius*-historien kom med i bogen, er der en vis overensstemmelse mellem *Lyckens Hiul* og *Appolonius* hvad angår den didaktiske hensigt og behandlingen af *fortuna*-tanken. ³⁴ En sådan 'transmissions-symbiose' giver mulighed for at undersøge diskursive og intertekstuelle forbindelser materielt forankret.

Indholdsmæssige forandringer

Indtil begyndelsen af 1800-tallet var det kun parateksterne (bortset fra titlen) som forandredes og dermed kunne placere folkebogen i forskellige intertekstuelle sammenhænge. Men på grænsen til 1800-tallet sker der forandringer i selve fortællingen, altså indgreb i historiens indhold. »En ny Historie om Kong Apolonius, og hans elskværdige Datter« fra 1853 viser et drastisk brud i dens danske transmission siden 1594. ³⁵ Denne bearbejdelse er stærkt forkortet, fra de vanlige 64 sider til blot 14. Historien minder kun meget svagt om den oprindelige folkebog. I stedet

Appolonius fra 1853.

er den blevet en sentimental familie- og kærlighedshistorie. Desuden er topografien forandret, handlingen foregår i Spanien og Italien i stedet for i Middelhavets østlige del, og orientalske og antikke elementer er forsvundne. Appolonius selv fremstår næsten som en Don Juan, mens det i de ældre versioner var kongedatteren som tog initiativet i deres kærlighedshistorie. Frem for alt viser historien en anden seksualitetsdiskurs: incest-episoden, som den traditionelle historie begynder med, og som fungerer som katalysator for hele handlingen og narrativt mønster inden for folkebogens familie- og seksualitetsdiskurs, er udeladt her. Det er første gang i den danske *Appolonius*-transmission, at den falder væk.³⁶ Den voldsomme og anstødelige incest-episode, der udgjorde historiens stærke diskursive potentiale, er erstattet af en ægteskabsintrige. Seksualitet omtales kun i disciplinerede, skjulte former (som viser sig i Appolonius-figuren og i en kort episode, hvor han møder sin datter, som han ikke genkender, i et bordel). Som helhed er *En ny Historie* ikke længere en middelalderlig eventyr- og kærlighedsroman om magt, vold, familie,

kærlighed, seksualitet og økonomi, men blot en temmelig artig familiehistorie.

Transmissionshistorier af den art er ikke noget enkeltstående fænomen. Mellem ca. 1800 og 1830 oplever andre folkebøger i Danmark og Sverige (delvis drastiske) forkortelser og indgreb af puristisk-bagatelliserende art. De bliver »domesticerede« historier uden moralske eller verbale anstødeligheder, som retter sig mod et borgerligt læsepublikum.³⁷ Den bearbejdede version i 1853-udgaven indgår ikke længere i de intertekstuelle og diskursive relationer fra de tidligere udgaver: det gælder *fortuna*-tanken (som kom til udtryk i den traditionelle titel, det indledende digt og fortalen – ligesom titlen nu er blevet en anden, og digtet og fortalen er borte), og det gælder den allegorisk-eksemplariske og didaktiske læsning og paratekstuelle forhold. Men »en ny historie« forudsætter implicit »en gammel historie«, og så er den traditionelle folkebog endnu *in absentia* nærværende. Desuden sigter titlens »en ny historie« til skillingvisernes konventionelle reklamegreb: bogen skal sælges. Men den forandrede titel er også et udtryk for historien som et produkt af dens egen transmissionshistorie. Og det er netop denne udgave med dens tydelige forandringer, som illustrerer tekstens ustadighed. Den viser folkebogens positive dynamik og dens muligheder for tilpasning til forandrede receptionssituationer. Den åbner også for nye diskursive forbindelser til 1800-tallets borgerlige kærligheds- og seksualmoral, syn på familiekonstellationer eller på det fremmede.

Afslutning

Appolonius-historiens danske transmissionshistorie viser, at både partielle og omfattende tekstuelle ændringer af folkebogsteksten i løbet af dens lange overleveringshistorie bevirker, at teksten kan placeres i forskellige intertekstuelle og diskursive felter og receptionssammenhænge. Historien med sin traditionelle titel kan læses som eksemplarisk-didaktisk fortælling om Fortunas magt og livets korthed. Historien viser forbindelser til middelalderens eksempeltjekter og renæssancens og barokkens *fortuna*- og *constantia*-diskurser. Og den giver mulighed for, at andre tekster kan forbinde sig med den og dermed etablere en 'tekstsybiose', en transmissionsforbindelse som i eksemplerne med digtet om skibsylykken og med Hans Christensen Sthens *Lyckens Hiul*.

I løbet af transmissionen sker der mediale, indholdsmæssige og formelle forandringer, frem til *En ny Historie* fra 1853, som virkelig fortæller en ny historie om Appolonius, en anden end før. Men det er stadig *Appolonius*-historien.

At den samme historie er så fleksibel, at den kan forvandles og transformeres inden for forskellige litterære kontekster, svarer også til den tematiske, stilistiske og formelle heterogenitet, som er kendetegnende for folkebogen som genre. Ud fra et transmissionsteoretisk synspunkt betragtes netop denne fleksibilitet og ustabilitet ikke længere som tegn på underlegen litterær kvalitet, men som et stort dynamisk potentiale – det er et afgørende nyt perspektiv på disse tekster. *Appolonius*-historiens transmission viser, at teksten er en »multiple text«, som hele tiden genopstår i nye former og kontekster og som eksisterer netop i sin pluralitet, i sine forskellige varianter og transformationer – ikke som en stabil og uforanderlig tekst. Teksten er ustadig, og derfor overlever den.

Litteratur

- Appel, Charlotte: *Læsning og bogmarked i 1600-tallets Danmark*. 2 bind. København 2001.
- Archibald, Elizabeth Frances: 'Apollonius of Tyre' in the Middle Ages and the Renaissance. Ann Arbor 1984.
- Archibald, Elizabeth: *Apollonius of Tyre. Medieval and Renaissance Themes and Variations*. Including the text of the Historia Apollonii Regis Tyri with an English Translation. Cambridge 1991.
- Barner, Wilfried: »Die gezähmte Fortuna. Stoizistische Modelle nach 1600«, i: Walter Haug og Burghart Wachinger (red.): *Fortuna*. Tübingen 1995, s. 311-343.
- Blumenberg, Hans: *Schiffbruch mit Zuschauer. Paradigma einer Daseinsmetapher*. Frankfurt/Main 1993 (4. opl.).
- Bumke, Joachim: »Der unfeste Text. Überlegungen zur Überlieferungsgeschichte und Textkritik der höfischen Epik im 13. Jahrhundert«, i: Jan-Dirk Müller (red.): »Aufführung« und »Schrift« in Mittelalter und Früher Neuzeit. Stuttgart, Weimar 1996.
- Cerquiglioni, Bernard: *Éloge de la variante. Histoire critique de la philologie*. Paris 1989.
- Cohen, Philip: *Texts and Textuality. Textual Instability, Theory, and Interpretation*. New York, London 1997.
- Danmarks gamle Folkeviser*. Red. af Svend Grundtvig. Anden Del. København 1856, s. 464-469 [DgF].
- Danske Folkebøger fra 16. og 17. Århundrede*. Udgivne af J.P. Jacobsen, Jørgen Olrik og R. Paulli. 14 bind. København 1915-36 [DF].

- En Deylig oc skøn Historie/ om Kong Appolonio/ I hvilcken Lyckens Hiul/ Oc Verdens wstadighed beskriffuis. Lystig oc Nyttelig/ at læse oc høre. Prentet i Rostock aff Steffen Møllemand 1594.*
- En Deylig og Skøn Historie/ Om Kong Appolonio/ I hvilcken Lyckens Hiul/ og Verdens Ustadighed beskrivis/ lystig og nyttelig/ at læse og høre. Kiøbenhafn/ Tryckt af Willads Jersin/ Univ. Bogt. Aar 1708.*
- En meget mærkværdig Historie om Apollonius, Konge af Tyrus, der omsider, efter 16 Aars Landflygtighed og mange ret forunderlige Hændelser, igjen kom til kongelig Værdighed, og samledes glad med sin Familie. Kjøbenhavn. Tilkjøbs i store Helliggeiststræde No. 150 og 151. u.å. [1797-1808].*
- En ny Historie om Kong Apolonius, og hans elskværdige Datter. Udgivet af E.F. Møller. Priis 8 Sk. Kjøbenhavn. Faaes hos Boghandler H.P. Møller, Gammelmynt 151. Trykt hos S.L. Møller. u.å. [1853].*
- Erslaw, Thomas Hansen: *Almindeligt Dansk Forfatter-Lexicon*. København 1847, og *Supplement*, bd. 2. København 1864.
- Foucault Michel, *Archäologie des Wissens*. Übersetzt von Ulrich Köppen. Frankfurt/Main 1992 (5. opl.).
- Gesta Romanorum*. Red. af Hermann Oesterley. Hildesheim 1963 (reprografisk optryk af udgaven Berlin 1872).
- Glauser, Jürg: *Ausgrenzung und Disziplinierung. Studien zur volkssprachlichen Erzählliteratur Skandinaviens in der frühen Neuzeit*. Zürich 1990 (upubliceret Habilitationsschrift, Universität Zürich).
- Glauser, Jürg: »Eulenspiegels Sünden, Markolfs anderes Gesicht. Ausgrenzungs- und Disziplinierungsprozesse in der skandinavischen Populärliteratur«, i: *Ethnologia Europaea* 23 (1993), s. 27-40.
- Glier, Ingeborg: »Kleine Reimpaargedichte und verwandte Grossformen«, i: *Geschichte der deutschen Literatur von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Begründet von Helmut de Boor (†) und Richard Newald (†). Bd. 3: *Die deutsche Literatur im späten Mittelalter 1250-1370*, 2. Teil: *Reimpaargedichte, Drama, Prosa*. Hg. von Ingeborg Glier. München 1987, s. 19-33.
- Görres, Joseph: *Die teutschen Volksbücher. Nähere Würdigung der schönen Historien-, Wetter- und Arzneybuechlein, welche theils innerer Werth, theils Zufall, Jahrhunderte hindurch bis auf unsere Zeit erhalten hat*. Heidelberg 1807 (eftertryk Berlin 1925).
- Grigely, Joseph: *Textuality. Art, Theory, and Textual Criticism*. Ann Arbor 1998 (4. opl.).
- Horstbøll, Henrik: *Menigmands medie. Det folkelige bogtryk i Danmark 1500-1840. En kulturhistorisk undersøgelse*. København 1999.
- Klebs, Elimar: *Die Erzählung von Apollonius von Tyrus. Eine geschichtliche Untersuchung über ihre lateinische Urform und ihre späteren Bearbeitungen*. Berlin 1899.
- Knapp, Fritz-Peter: *Historie und Fiktion in der mittelalterlichen Gattungspoetik. Sieben Studien und ein Nachwort*. Heidelberg 1997.
- Kortekaas, G.A.A. (red.): *Historia Apollonii Regis Tyri. Prolegomena, text edition of the two principal latin recensions, bibliography, indices and appendices*. Groningen 1984.

- Kortekaas, G.A.A.: *The Story of Apollonius, King of Tyre. A Study of its Greek Origin and an edition of the two oldest Latin Recensions*. Leiden, Boston 2004.
- Lykkens Sool Formørckes Paa Kiøbmandens Pool/ Da det Ostindiske Skib Dansborg Forulyckedis fire Mile Vesten for Skagen den 16. Febr. 1714. Under den Melodie: Dygdædle Siæl/ Priisværdig Gudinde etc. Tryckt Aar 1714. I: 13 Viser om Skibbrud mm 1697-1780. København u.å.
- Malm, Mats: *Textens auktoritet: de första svenska romanernas villkor*. Stockholm 2001.
- Müller, Jan-Dirk: »Volksbuch/Prosaroman im 15./16. Jahrhundert. Perspektiven der Forschung«, i: *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur*. 1. Sonderheft Forschungsreferate. Tübingen 1985, s. 1-128.
- Nielsen, Lauritz: *Dansk Bibliografi 1551-1600. Med særligt hensyn til dansk bogtrykkerkunsts historie*. 7. Hæfte. København 1932.
- Nielsen, Lauritz: *Dansk Bibliografi 1482-1600. Med særligt hensyn til dansk bogtrykkerkunsts historie*, bd. III: Supplement. København 1996.
- Nyerup, Rasmus: *Almindelig Morskabslæsning i Danmark og Norge igjennem Aarhundreder*. København 1816.
- Paulli, R.: »Bidrag til et Træsniits Historie. Petrarkameister og Hans Brosamer«, i: *Nordisk Tidskrift för bok- och biblioteksväsen*, XXII (1935), s. 79-91.
- Piø, Iørn: *Nye veje til folkevisen*. København 1985.
- Rahbek, Knud Lyhne: *Dansk og Norsk Nationalværk, eller Almindelig ældgammel Morskabslæsning. Paa ny udgivet og gennemseet, samt forøget med historisk-litterariske Noticer*. 3 bind. København 1828.
- Sthen, Hans Christensen: *Kort Vending*. Udgivet med kommentarer og efterskrift af Jens Aage Doctor. København 1972.
- Tomasek, Tomas: »Über den Einfluss des Apolloniusromans auf die volkssprachliche Erzählliteratur des 12. und 13. Jahrhunderts«, i: *Mediävistische Komparatistik. Festschrift für Franz Josef Worstbrock zum 60. Geburtstag*. Hg. von Wolfgang Harms und Jan-Dirk Müller in Verbindung mit Susanne Köbele und Bruno Quast. Stuttgart, Leipzig 1997, s. 221-237.
- Tristram, Hildegard L.C. (red.): *Text und Zeittiefe*. Tübingen 1994.
- Velserus, Marcus: *Narratio eorum quae contingerunt Apollonio tyrio. Ex membranis vetustis. Augustae Vindelicorum ad insigne pinus. Anno MDXCV*.

Noter

1. Artiklen bygger på min ph.d.-afhandling i nordisk filologi fra efteråret 2006: Anna Katharina Dömling: *Transmissionsgeschichten. Zur dänischen und schwedischen Erzählprosa in der frühen Neuzeit*, som godkendtes af Philosophische Fakultät der Universität Zürich, Schweiz den 1.12. 2006. Afhandlingene forventes udgivet i 2008.
2. Den tyske forskning taler om »Zeittiefe«, når det gælder tidsbegrebet med hensyn til forandringer og omskrivninger af litterære tekster, som har en lang overleveringshistorie. Se Tristram 1994.

3. De tyske begreber »Unfestigkeit« og »unfester Text« anvendes for første gang af Joachim Bumke i sammenhæng med middelalderlige overleveringsforhold. Jf. Bumke 1996, s. 118-129.
4. Bumke 1996, s. 125 (jf. også *ibid.*, noter 17-22), med henvisning til Cerquiglini: »L'écriture médiévale ne produit pas des variantes, elle est variance« (Cerquiglini 1989, s. 111).
5. Grigely 1998, s. 1. – Både Bumkes »Unfestigkeit« og den angloamerikanske »new textual scholarship« med begrebet »textual instability« (Jerome McGann, Philip Cohen m.fl.) henviser til Zumthor og Cerquiglini. Denne udvikling i tekstfilologi har sine rødder i poststrukturalistisk tekstkritik. Jf. Cohen 1997, s. xi-xxxiv.
6. Fra den brede, tyske forskningslitteratur om folkebøger her kun Müller 1985.
7. Glauser 1990, s. 124-126; Horstbøll 1999, s. 174-219; Appel 2001, bd. 1, s. 533 og bd. 2, s. 577-578.
8. Glauser 1990, s. 124-126. – Horstbølls »små historier« er meget nær Glauzers og mit eget »Historienbuch«-koncept.
9. Glauser 1990, s. 125-126.
10. De skandinaviske tekster fra 1500- og 1600-tallet orienterer sig i de fleste titler mod tyske betegnelser: »en deylig og skøn historie« (dansk *Appolonius*); i ældre tekster med relation til historieskrivningen: »krønike« (*Olger Danske*, *Kong Magnus*), nogle gange kun »bog« (*En Ræffue Bog*, *Jesu Barndoms Bog*). Jf. Glauser 1990, s. 110 (note 68), s. 125 (note 106).
11. Jf. Knapp 1997 og Malm 2001 om autoritetsdiskussionen i de tidlige svenske romaner.
12. Den germanistiske forskning anvender begrebet »Prosaauflösungen«. Jf. fx Müller 1985, s. 15-25, s. 52.
13. Betegnelsen varierer: chapbooks, pleasant histories, la Bibliothèque bleue, libretti popolari osv.
14. De fleste skandinaviske udgaver fra 1500- og 1600-tallet har træsnit og et prydet titelblad, men i 1700-tallet er de ofte næsten helt uden udsmykning. Ofte anvendtes træsnit kun til førsteudgaven, senere udgaver har kun illustrationer på titelbladet. De enkelte træsnit blev fremstillet efter mønstre i de tyske udgaver og brugt til flere forskellige folkebøger samtidig. Jf. *DF XIII*, s. 295-364. En undtagelse er fx den danske førsteudgave af *En Ræffue Bog*, som var tilegnet Christian III og blev trykt i 1555 i en meget smuk folio-udgave. Se Glauser 1990, s. 135.
15. Et vigtig argument her er udbredelsen af læsekundskab. Jf. Appel 2001, bd. 1, s. 223-356.
16. Foucault 1992, s. 17-20 og s. 24-27.
17. Til Danmark kommer folkebøgerne i 1500-tallets anden halvdel (fra ca. 1550-70). De tidligste danske tryk er *En Doctors Datter* (1557-59), *Persener* (1560), *Euriolus og Lucretia* (1568?/ før 1571), *Uglspil* (før 1571), *De syv vise Mestre* (1571-1575), *Fortunatus* (1575), *Josephs Historie* (1580), *Magelona* (1583), *Kong Lavrin* (1588), *Faust* (1588), *Kong Appolonius* (før 1591), *Kejser Octavianus* (1597), *Tvende Kiøbmænd* (1599). Mange »små hi-

- strier« blev allerede trykt tidligere i 1500-tallet; men ikke alle førsteudgaver er bevarede. Jf. Glauser 1990, s. 132 og *DF* XIII, s. 173-174.
18. Jf. Archibald 1991, s. 3; Klebs 1899; Archibald 1984. Om de forskellige redaktioner jf. Kortekaas 1984 (s. 14-58); om »originalen« jf. Kortekaas 2004.
 19. Marward Welsler (Marcus Velserus), Augsburg 1595. Jf. Kortekaas 1984, s. 16-17, s. 72-73, s. 135.
 20. Jf. Klebs 1899, s. 12-13, s. 412-413, s. 471-472, s. 484, s. 487; Archibald 1984, s. 248-257; Archibald 1991, s. 217-233.
 21. Jf. fx Archibald 1991, s. 182-216; Kortekaas 1984, s. 5-9; Tomasek 1997.
 22. Oversætteren er anonym. Jf. *DF* III, s. 203-204 og Nielsen 1996, s. 220 (nr. 942). Der har eksisteret et endnu ældre tryk (»trykt før 1591«), hvilket fremgår af bogføreren Laurentz Albrechts bogkatalog. Jf. *DF* XIII, s. 151-152 og Paulli 1935, s. 79-91. Der synes ikke at eksistere danske eller svenske *Appolonius*-håndskrifter; historien synes altså at have spredt sig i Danmark (med undtagelse af Island) og Sverige udelukkende i trykte versioner, formodentlig fordi den kom til Danmark relativt sent.
 23. Sandsynligvis mindst tre tekster: Utrecht-trykket fra 1474/75, Welsers tekst samt en *Gesta Romanorum*-version, men måske også en nedertysk version. Jf. *DF* III, s. XIX-XXII, s. 174-191 og Kortekaas 1984, s. 21.
 24. *DgF* 1856, s. 464-469. Jf. også Klebs 1899, s. 379; Piø 1985, s. 118-120, s. 227-228.
 25. Jf. *DF* III, s. 203-210 og *DF* XIII, s. 152-155.
 26. Jf. Archibald 1984, s. 1, s. 62-63. Stilistiske, formelle og materielle former for ustabilitet eksisterer alene i overleveringen inden for en sprogradition.
 27. *Gesta Romanorum* 1872, s. 510-532 (den såkaldte Vulgata-redaktion). *Appolonius*-historien får her en kristelig-moralsk fortolkning, som svarer til *Gesta Romanorum*s intentioner som middelalderlig samling af eksempeltekster, som gerne anvendtes i prædikener.
 28. Jf. Barner 1995, som henviser til Justus Lipsius (1547-1606) og hans *De constantia* (1584).
 29. Begrebet er fra Glier 1987.
 30. Digtet har 15 strofer og er vise nr. 5 i det lille bind med viser om skibulykker (*13 Viser 1697-1780*). Da digtet hhv. det lille tryk er fra 1714, kom den nok lidt senere ind i *Appolonius*. Det findes kun i denne ene udgave fra 1708.
 31. Str. 8 (fragment) fra *Lykkens Sool* (*13 Viser*; København u.å.) i *Appolonius*-udgaven 1708.
 32. Blumenberg 1993, s. 9.
 33. Det er tydeligvis en privatperson, som i 1700- eller 1800-tallet har lavet sin egen bog ved at sy forskellige små historier sammen, i øvrigt ikke usædvanligt på denne tid. Mere om dette samlingsværk i min afhandling. Jf. også Horstbøll 1999, s. 48, s. 584. – *Lykkens Hiul* blev trykt første gang i 1581 i København. Jf. Nielsen 1932, nr. 1533, s. 556-557. Trykket i samlingsværket er måske fra midten af 1700-tallet. *Appolonius*-trykket her viser typografiske ligheder med tre andre udgaver fra 1700-tallet.
 34. Fra *Lykkens Hiul* er der ikke langt til Sthens skoledrama *Kort Vending*, som viser mange tematiske og tekstuelle ligheder med læredigtet. Jf. Sthen 1972.

35. Historien – sandsynligvis oversat efter et samtidigt tysk forlæg – blev udgivet af H.P. Møller, sanglærer og boghandler i København (om ham se Erslew 1847/1864).
36. Incest-episoden overleveres i de danske udgaver fra 1594 til 1818 i tekstuel stabilitet, dvs. i samme ordlyd og tekstlængde (altid bl. A3^v-A5^r).
37. Begrebet »domestizierede Lesestoffe« er fra Glauser 1990, s. 308-314; Glauser 1993.